

Adjunkt Guldbergs kantate

Reformationsfejringen på Nyborg lærde Skole i 1817

Af Jakob Povl Holck og Mogens Kragsig Jensen

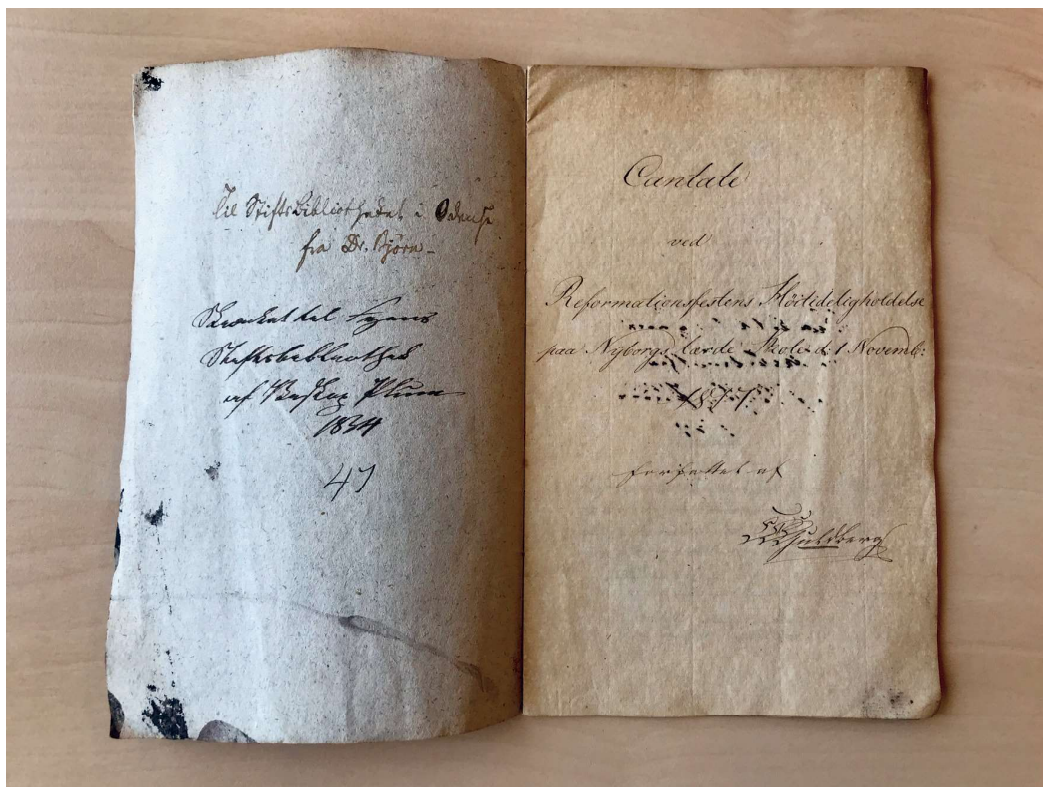
Den fra statslig side stort anlagte markering af 300-året for den protestantiske reformation i 1817 satte sig blandt meget andet spor i kompositionen af en række kantater. Med et eksempel fra den lærde skole i Nyborg, overleveret i Fyens Stiftsbibliotek (nu en særstilling i Syddansk Universitetsbibliotek), satte forfatteren, adjunkt Eggert Christian Guldberg, begivenheden et minde i den fynske provins. Denne artikel søger at sætte såvel kantaten (hidtil utrykt) samt dens forfatter i en historisk og indholdsmæssig kontekst.

Indledning

Reformationsmarkeringen i 1817 adskilte sig fra foregående tiders markeringer af denne begivenhed ved et ønske om i større grad at udbrede budskabet om den rene evangeliske tro til almenheden i by og på land. Gennem hele tre dage, nemlig 31. oktober, 1. og 2. november, skulle begivenheden markeres på forskellig vis af såvel landets kirker med megen højtidelighed og fokus på den lutherske lære som på universitetet og de lærde skoler i købstæderne. I sidstnævnte skulle skolernes rektorer holde taler på latin og – i det omfang det var muligt – foranstalte fremførelse af kantater, korsang eller anden musik. Der blev således ud over det rent religiøse indhold også tilstræbt kulturelle aspekter af fejringen.¹

I Nyborg ser det ikke ud til, at begivenhederne har afstedkommet nogen særlig opmærksomhed ud over byens sfære. Den holstenske præst Georg Peter Petersen, der ellers udarbejdede en meget grundig sammenfatning af festlighederne i hele kongeriget, omtaler slet ingen aktiviteter i Nyborg, ud over det lille program, som adjunkt Ulrik Christian

1 *Anordning om en Jubelfest at holdes i Aaret 1817 til Erindring af Reformationen*, København 9.4.1817. Carsten Bach-Nielsen: *Fra jubelfest til kulturår. Danske reformationsfejringer gennem 400 år*. Aarhus 2015. Se desuden samme: <http://reformation.au.dk/aktuelt/nyheder/nyhed/artikel/1817-reformation-faedreland-og-fromme-foelelser/> (14.4.2019). Se også Bach-Nielsen 2015, s. 116 om kantater og korsange, jf. cancelliskrivelse af 15.4.1817.

»Cantate Ved Reformationsfestens Høitideligholdelse ... 1817«. Fyens Stiftsbibliotek. Foto: Syddansk Universitetsbibliotek.

Mule forfattede over markeringen i byens lærde skole.² Således heller ikke den kantate, der er genstanden for denne artikel.

Guldborg

Kantatens forfatter, adjunkt Eggert Christian Guldborg (1787-1850), var i jubilæumsåret relativt nyansat på Nyborg lærde Skole. Han var født på Amager som søn af en toldembedsmand og i øvrigt rundet af jævne præste- og embedsslægter.³ Efter i 1810 at være blevet kandidat fra universitetet fristede han i de følgende år tilværelsen som timelærer i København, dels ved Søetatens Drengeskole i Nyboder, dels ved realskolen Haabet i Gothersgade. I oktober 1813 og de følgende to år

2 G.P. Petersen: *Chronik der Reformationsjubelfeier in den Dänischen Staaten. Am 31. Oct. 1 und 2. Nov. 1817 Herausgegeben*, Kiel 1819.

3 Forfatteren anføres undertiden som »Eggert Christopher Guldborg«, men var døbt E. Christian G. Født 13.6.1787 i Dragør (Store Magleby Sogn), død 21.3.1850 i Nyborg. Søn af toldinspektør Jørgen Hansen Guldborg og hustru Elisabeth Eggertsdatter Friborg. Faderens fætter var tidens kendte statsmand Ove Høegh-Guldborg, og dennes søn var forfatteren og lyrikeren Frederik Høegh-Guldborg, som også bidrog med en kantate i 1817.

var han timelærer i kalligrafi ved Københavns latinske Katedralskole (senere Metropolitanskolen) i Kannikestræde. Efter således at have gennemgået en række usikre år opnåede han i september 1815 det attråverdige faste embede, idet han blev adjunkt ved den lærde skole i Nyborg. Han forblev her gennem de næste 24 år, til skolen blev nedlagt i 1839.⁴

Foruden embedsbolig på skolen havde Guldberg en årlig gage på 500 rbd. sølv (1822) og udgjorde en del af et beskedent kollegium på – foruden rektor – i alt tre fastansatte lærere samt en timelærer og anden løs underviserkraft.⁵ Hans undervisningsportefølje lå inden for fagene dansk, religion, græsk og latin. Der gik et par år, inden hans udnævnelse blev markeret formelt. Først ved rektorskiftet i 1817, hvor Hans Outzen Bjørn med megen højtidelighed blev indsat i sit embede, blev Guldberg ved samme lejlighed meget passende budt velkommen. Det foregik 5. juli s.å., hvor guvernøren over Fyn, prins Christian Frederik, var den fornemste tilstedeværende blandt flere honoratiores. Guldberg havde til den nye rektors ære forfattet en kantate i dagens anledning.⁶

Således var Guldberg blevet en del af skolens liv, og rent privat konsolideres hans liv i byen få år senere, da han i 1821 ægtede en pige af gammel Nyborg-familie, nemlig Anna Marie Birgitte Lemming (1793-1855), datter af transportforvalter Søren Lemming.⁷ Parret blev boende på skolen i de første år, men i 1826, nu med en børneflokk på tre (ud af senere seks), overtog Guldberg sine svigerforældres ejendom i Blegdamsgade 4, beliggende lige inden for Landporten. Her blev familien boende resten af livet, også efter skolens lukning i 1839, hvor Guldberg blev sat på ventepenge, og han døde i 1850 i sit hjem af en brystsygdom.⁸

Guldberg kendes som forfatter til et par artikler, eksempelvis: *Nogle af Jesu Lignelser* (1812) og *Homers Iliade* (1824). Det var dog den åndelige digtning, der særligt tiltalte ham, og foruden kantaten til jubilæet i 1817 markerede han sig også ved den næste reformationsfejring i 1836 med: *Sange ved Højtideligheden i Nyborg lærde Skole d. 31. Oct.*

4 F.E. Hunderup: *Lærerstanden ved Metropolitanskolen, efter trykte og haandskrevne Kilder samlet og bearbejdet af Overlærer F.E.Hunderup. I. Rectorer, Conrectorer og Overlærere*, København 1872, s. 182.

5 A.F. Mülertz: *Historiske Efterretninger om Nyborg latinske Skole i ældre og nyere Tider ...*, Odense 1822, s. 38-39.

6 Mülertz 1822, s. 46-47. *Den Kongelige privilegerede Viborger Samler*, 14.7.1817.

7 F. Crone: »Begravede paa Nyborg Kirkegaarde«. *Personalhistorisk Tidsskrift* 1887, s. 53.

8 *Registrant II: Ejendomme i Nyborg bag voldene 1797-1869 ...* <http://www.nyborg-lokalarkiv.dk/>

1836 ... Den øvrige produktion består alle af mindre arbejder, og den poetiske interesse tog først fart, efter at han flyttede til Nyborg. Her producerede han en række lejlighedssange og digte i vidt forskellige anledninger, blandt andet den allerede nævnte kantate til rektor Bjørn i 1817 og to sange ved kollegers tiltrædelse i 1819. Resten, fortrinsvis mindedigte, publicerede han normalt anonymt.⁹

Det konkrete formål med den anden kantate, som Guldberg skrev i 1817, var dermed at opfylde regeringens opfordring til at markere den evangeliske lære. Enten af egen drift eller som led i sin ansættelse på skolen.

Kantater og en dansk variant

Det fysiske materiale udgør et papirhæfte, der måler ca. 18,5 cm i højden og næsten 12 cm i bredden. I det marmorerede omslag i gråbrune toner med hvidlige strejf er indsat seks upaginerede blade, hvoraf det sidste er ubeskrevet. Det første blad (recto) angiver titlen på kantaten, der starter på blad nummer to (recto). Kantaten slutter på blad nummer fem (verso).¹⁰

Der er med manuskriptet antageligvis tale om et unikum. Det har ikke været muligt at finde Guldbergs kantate på tryk, ligesom litteraturhistorien ikke omtaler den. Det må antages, at kantaten er fra forfatterens egen hånd, da den er signeret under titlen.

Kantaten¹¹ (lat. *cantare* = at synge) har som vokalmusikgenre gamle rødder og kan spores tilbage til 1600-tallets Italien. Den kan omfatte én eller flere stemmer samt musikledsagelse (instrumenter). Kantaten er beslægtet med genren *canzona*, der lader sig beskrive som en italiensk parallel til franskmændenes *chanson*. Den verdslige version af kantaten er suppleret med en variant inden for kirkemusikken, der blev udviklet på samme tid. En protestantisk anvendelse af kantater i flere satser tog af naturlige årsager sin begyndelse i Tyskland, hvor kantaten også kunne låne fra den italienske opera med elementer som kor, recitativ, duet og

9 T.H. Erslev: *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande, fra 1814-1840* ... Første Bind, København 1843, s. 526-527.

10 På indersiden af omslaget er anført, at Hans Outzen Bjørn, 1817-39 rektor for Nyborg lærde Skole, har »anvist« kantaten til Fyens Stiftsbibliotek. Herunder er noteret, at den er skænket til stiftsbiblioteket af Fyens biskop, Frederik Plum.

11 http://denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Musik/Klassisk_musik/Komposition_og_arrangement/kantate (20.4.2019).

arie.¹² Sådanne satser kan genfindes hos Eggert Christian Guldberg, der også anvender flere italienske skriveformer (f.eks. Aria). Gennem tiden er der i europæisk regi produceret meget store mængder af kantater med religionen som inspirationskilde.¹³

I dag kendes genren herhjemme måske især fra Johann Sebastian Bach (1685-1750),¹⁴ der både skrev verdslige kantater og brugte genren som en del af sin kirkemusik – inspireret af bl.a. den samtidige Antonio Vivaldi (1678-1741). Bachs kantater kunne indgå direkte i gudstjenesten som liturgisk musik. Det må pointeres, at kantaten som genre i dens talrige former udvikler sig markant gennem århundrederne, og at dens formmæssige karakteristika med tiden udviskes noget.

Kantater blev typisk komponeret til særlige lejligheder og fester (således f.eks. i skoleregi),¹⁵ hvilket også Guldbergs kantate er et fint eksempel på. Før Guldberg har talrige danske komponister og tekstforfattere leveret kantater til forskellige lejligheder, ligesom Guldbergs reformationskantate blot udgør én ud af flere tilsvarende fra tiden.¹⁶ Kantate-traditionen¹⁷ fortsætter i øvrigt langt op i det 20. århundrede.¹⁸ At også de lærde skoler har brugt genren herhjemme er på ingen måde usædvanligt.

Eftersom Guldberg både underviste i græsk og latin foruden religion og dansk på Nyborg lærde Skole må man formode, at han har haft et

12 Niels Holger Petersen: »Musikken«, *Reformationen i dansk kirke og kultur. Bind 2: 1700-1914* red. Niels Henrik Gregersen og Carsten Bach-Nielsen, Odense 2017, s. 397ff. Torben Krogh: »Ariearterne i det 18. Aarhundrede«, *Aarvog for Musik* 1923. København 1924.

13 »Oratorio and Cantata.« Arts and Humanities Through the Eras. Hentet den 7.12.2018 fra Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/humanities/culture-magazines/oratorio-and-cantata>; Anthony Lewis, Nigel Fortune: *Opera and Church Music, 1630–1750* red. Anthony Lewis, Nigel Fortune. London 1975; David Schulenberg: *Music of the Baroque*. New York 2001; K. Marie Stolba: *The Development of Western Music: A History*. Boston 1998. C. Timms, N. Fortune, M. Boyd, F. Krummacher, D. Tunley, J. Goodall & J. Carreras (2001, January 01). Cantata. *Grove Music Online*, <http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-00000004748> (11.12.2018).

14 Peter Ryom: *J. S. Bachs Kirkekantater. Forkyndelse i ord og toner*. København 2009.

15 Nævnes kan: *Passions-Cantata som udi Fasten 1770 paa Sorøe Ridderlige Akademi bliver opført*. Jonas Lindgren, Det Ridderlige Akademies Bogtrykker. Sorøe 1770.

16 Eksempler er C.E.F. Weysses reformationskantater fra 1817, 1836, 1839. Nævnes kan også N. Fogtmann: *Cantate til Reformations-Jubelfesten f. Herlufsholm Skole*. København 1817.

17 Se f.eks. Ryom 2009, s. 44-50.

18 Oxford Music Online, Grove Music Online: »Cantata« (It.; Fr. *cantate*; Ger. *Kantate*). <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.04748> (11.12.2018).

godt udgangspunkt for at arbejde med sin kantates lyriske udtryk og åndelige indhold. Den homeriske stil og metrik kendte han godt, hvilket bl.a. fremgår af det nævnte skrift »Homers Iliade« (1824),¹⁹ hvor der leges med det daktyliske heksameter.²⁰ Med hensyn til kantatens indhold er – sådan som det vil fremgå – væsentlige temaer: lyset, friheden, visdommen og menneskets stræben (eros).

Kantater var gerne baseret på passager fra Bibelen, parafraser over bibelsteder, elementer fra koralværker samt samtidens digtekunst. I Guldbergs tilfælde synes kantaten også farvet af romantikken, hvilket anes i digterens billedsprog, der bl.a. omfatter stemningsfulde, allegoriske beskrivelser af naturen, der – med stor affekt – kobles til Gud, Luther og protestantismen.

I det følgende bringes nu en kort beskrivelse af Guldbergs kantate, med udvalgte eksempler på nogle af de stilistiske virkemidler, som forfatteren anvender. Samtidig forsøges at gengive essensen af kantatens indhold.

Guldbergs tekst indledes med fire satser/dele, der bringes »För Talen«. Det er: kor, recitativ, duet og kor. Herefter følger yderligere fire satser/dele: en duet, arie, et recitativ og det afsluttende kor.²¹ Det er »Efter Talen«. Denne struktur er som del af reformationsfejringen tilpasset rektor Bjørns tale, der på skolen rimeligvis var hovedindslaget.²² Hele kantaten har karakter af en lovsang (med særlig gennemslagskraft i korene). Skabelsen og åbenbaringen er betydningsfulde inspirationskilder. Desværre kendes noderne til Guldbergs tekst ikke. Det vides ikke, om kantaten har været fremført med ledsagelse af instrumenter.

Guldbergs inddeling i kor, recitativ, duet og arie indikerer en vekslen mellem henholdsvis flere stemmer (kor), én stemme (recitativ, i form af deklamatorisk solosang)²³ og to stemmer (duet), mens arien normalt er ekspressiv og enstemmig. Det er nærliggende, at koret og de andre stemmer har bestået af skolens elever og undervisere.

19 E.C. Guldberg: *Homers Iliade. Sjette Sang. Et Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Nyborg lærde Skole den 6. september 1824 og følgende Dage*, Odense 1824, s. 170-175.

20 Trykket findes bl.a. gengivet i en samling af *Programmer fra Nyborg lærde Skole*, dækkende tiden 1820-1836, samt *Program fra Nyborg Realskole til Examen 1845*. Syddansk Universitetsbiblioteks eksemplar er fra Odense Katedralskoles Bibliotek.

21 Sml. Ryom 2009, s. 34-43.

22 Bach-Nielsen 2015, s. 111.

23 http://denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Musik/Klassisk_musik/Terminologi,_noder_og_tonearter/recitativ (20.04.2019).

Forfatteren synes frit at have blandet de forskellige satser, og der har på den måde herhjemme i Danmark ikke eksisteret et særligt formkrav til en reformationskantate. Dette synes også at komme til udtryk i hans leg med versgangen²⁴ samt i hans digteriske frihed i øvrigt. Med sin flittige brug af både trokæer, jamber og daktyler får Guldberg i kantaten markeret sin skoling inden for det klassiske, men samtidig fremstår stroferne som et produkt af adjunktens samtid og ligner andre kantater fra perioden.

I det første *kor* anvendes i vers 7 og 8 de retoriske virkemidler *exclamatio*, der betegner et retorisk udråb, samt *apostrofe* (invokation, påkaldelse),²⁵ der forstærker Guldbergs følelsesbetonede stil.

Der er i koret enderim (parrim), der følger mønstret: aa, bb, cc, dd. Her prises Jehovah og sættes i forbindelse med naturens fysiske og ofte dramatiske fænomener, knyttet til himmelhvælvet. Den vise Jehovah er placeret på en trone over stjernerne og kan fare gennem skyerne i lyn og torden – eller manifestere sig i »Solens gyldne Straaler«. Hermed besjæles naturen hos Guldberg af Jehovah.

Det religiøst ladede udtryk »Stövets Öie« som et billede på mennesket (*pars pro toto*) går igen i den samtidige digtning og kan eksempelvis også findes i C.E.F. Weyses Reformations-Cantate nr. 1 (1817)²⁶ med lyrik af Frederik Høegh-Guldberg (1771-1852) – en mere kendt slægtning til Eggert Christian Guldberg.²⁷ Gud er hos Høegh-Guldberg lyset, der kan åbne støvets øje.

I det følgende *recitativ* hos Guldberg finder man også enderim: Her er mønstret: ab, ab, cc, dd. Guldberg bruger recitativet til at fortælle om tiden før reformationen – en periode der beskrives som mørk²⁸ og præget af overtro og vantro. I recitativet kommer protestantismen/lutherdommen til at fungere som en solopgang (på Herrens bud), der får »Nattens Blændværk« til at forsvinde. De tre århundreder efter reformationen beskrives som en periode, hvor »Naadens Sol« har skinnet på Jorden.

24 Jørgen Fafner: *Digt og Form. Klassisk og moderne verslære*. Dansk Verskunst Bind I, København 1989; Jørgen Fafner: *Dansk Vershistorie 1: Fra kunstpoesi til lyrisk frigørelse*. Dansk Verskunst Bind II.1, København 1994.

25 Se f.eks. Ulla Albeck: *Dansk Stilistik*. Syvende udg., København 1973 (1939), s. 192-195.

26 Sml. *Reformations-Cantate af Professor, Ridder Frederik Høegh-Guldberg. Musiken af Professor C. E. F. Weyse. Opført i Selskabet Euterpes Concert den 12te April 1829*. Kjøbenhavn 1829. Oprindelig opført 31. oktober 1817 i Trinitatis Kirke, København.

27 [http://www0.cpd1.org/wiki/index.php/Reformations-kantate_nr._1_\(Christoph_Ernst_Friedrich_Weyse\)](http://www0.cpd1.org/wiki/index.php/Reformations-kantate_nr._1_(Christoph_Ernst_Friedrich_Weyse)), Se Bach-Nielsen 2015, s. 112, 115, 117, 119.

28 Bach-Nielsen 2015, s. 112 – om modsætninger mellem lys og mørke som tema.

Derpå kommer den første *duet*. Enderimene har mønstret: aa, bc, bc. Ved løbende at skifte rimene ud og ændre på metrummet opnår Guldberg en dramatisk effekt i kantaten. I duetten hylles Luther – igen med billedet af lyset som det bærende element: Han er »Lysets Forsvarer«, der lovprises af »Jordens oplyste Skarer«, der følger »hans straalende Spor«. For evigt vil Luther blive husket, og hvis man følger hans eksempel, er saligheden inden for rækkevidde, lader Guldberg os forstå. Luthers budskab er beskrevet som »liflige²⁹ Ord«, der kan føles – altså ikke kun læses og høres!

Man fornemmer her, at Guldberg knytter an til en gennem århundreder veletableret protestantisk sprogbrug og opfattelse af Luther.

Nu bringes *kor* nummer to (För Talen). Enderimene følger her mønstret: ab, ab, cc. Guldberg fortsætter med modsætningerne lys og mørke, hvor Gud beskrives som »Kjærlighedens, Lysets Fader«, der kan kaste sin glans i mennesker, så dunkelheden holdes væk. Faderens »Straale« fylder de troende med »himmelsk Lyst«, styrker deres sjæle og viser dem kilden til dydighed – »lyse os til Dydens Væld«.

Gentagelsen af tematikken med lys kontra mørke er endnu et klassisk virkemiddel, som Guldberg gør brug af – bl.a. med den effekt, at der skabes genkendelighed hos tilhørerne. Med sin brug af gentagelsen og den varierede ordgentagelse er Guldberg farvet af en lang stilistisk tradition. Nævnes må bl.a. den hebraiske digtnings brug af gentagelsen – med paralleller i flere ældre kulturers mundtlige fortælleformer³⁰ og sang. Salmernes Bog og vel især Davids Salmer udgør på mange måder paradigmet for den senere kristne lyriks formsprog, bl.a. med anvendelsen af et virkemiddel som parallelismus membrorum,³¹ hvor et emne ved brug af semantisk beslægtede ord og vendinger således lader sig belyse fra flere vinkler med henblik på at definere én og samme indholdsmæssige kerne – hos Guldberg det egentlige og grundlæggende ved lutherdommen.

I de fire satser (För Talen) kan findes adskillige varianter over temaet lys/Guds lys: »Solens gyldne Straaler«, »Sandheds Lys«, »Lysset«, »Hans milde Sol«, »Naadens Sol«, »Glands«, »Lysets Forsvarer«, »oplyste Skarer«, »straalende Spor«, »Lysets Fader«, »din Straale«, »opflamme«, »lyse«.

29 Se: *Ordbog over det danske Sprog* (ODS): liflig, *adj.*, <https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=liflig> (20.04.2019)

30 Se f.eks. *Oral Tradition* 31/2 October 2017: Parallelism in Verbal Art and Performance. <http://journal.oraltradition.org/issues/list?id=65#65> (20.04.2019)

31 Jf. Robert Lowth: *De Sacra Poesi Hebraeorum*. Oxford 1753, s. 180.

Gentagelsen er ifølge Albeck »det primitive Udtryk for stærk Sindsbevægelse og derfor et af poesiens oprindeligste formmidler«. ³²

... Dette Forhold er imidlertid nøje knyttet til Gentagelsens musikalske Virkning, Gentagelsens primitive Lovsang, som er kendt fra de ældste Tider, fra Bibelen, fra østerlandsk og oldnordisk Poesi lige til vort Aarhundrede (Seedorff, Tom Kristensen). ³³

Netop kantatens element af lovsang kan også fremhæves i relation til den danske salmedigtning i tiden kort efter reformationen, hvor den ambrosianske lovsang *Te Deum laudamus* skal være blevet oversat til dansk af adelsmanden Herluf Trolle. ³⁴ Samtidig var *Te Deum* et væsentligt element i fejringen i kirkerne i 1817. ³⁵ Vi har at gøre med en fra den tidligste tid etableret bestanddel i den religiøse praksis.

Afsnittet »Efter Talen« indledes af en *duet* i tre strofer. Enderimene er parrim, der har mønstret: aa, bb, cc. I duetten oplistes alt det gode, som troen udvirker i det enkelte menneske, hos det lyriske jeg. Guldberg anvender i hver strofe tre retoriske spørgsmål, der straks besvares med begreberne frihed (1. strofe), fromhed (2. strofe) og sandhed (3. strofe). Disse begreber fremstår som personificerede sider af troen. For eksempel kan friheden *række* jeg'et »Jordlivets skjønneste Krands«, mens fromheden bl.a. kan *øse* håb, tålmod og trøst i den troendes bryst. I den sidste strofe af duetten fremstår sandheden bl.a. som en soldat, der *drager* »mod Mörket i Slag«.

Den højstemte stil, måske med reminiscenser af den græsk-romerske digtning, kommer atter til udtryk ved Guldbergs brug af udråb og påkaldelse: »O Frihed!«; »O Fromhed!«; »O Sandhed!« I forhold til metrum bryder dette i duetten de tidligere former for versgang. Især strofernes første vers med relativt få stavelser signalerer opbrud i forhold til det tidligere mønster, og ordenes knaphed her kan give læseren en for-

32 Albeck 1973, s. 155.

33 Ibid., s. 157.

34 Lovsangen i den kristne tradition eksemplificeres måske bedst ved den ambrosianske lovsang *Te Deum laudamus* – se f.eks.: Pastor P. Severinsen: »Lidt om *Te Deum* i Danmark«, og »Endnu en Gang Herluf Trolles *Te Deum*«. *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. rk., 1, s. 146-151 og 5. rk., 2, s. 207-208. Sml. Carsten Bach-Nielsen, s. 116 – om *Te Deum*, »O store Gud, vi love dig«. (Trinitatis Kirke).

35 Jens Lyster: »Den kætterske oprører Thomas Müntzers og den adelige søhelt Herluf Trolles bidrag til *Te Deum laudamus* på dansk«, *Kirkehistoriske Samlinger* 2012, s. 49-85; Jens Lyster: »Dänische Kirchenlieder zum Jubeljahr 1817«, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, 55, 2016, s. 229-234.

nemmelse af inderlig refleksion. Med en formulering som »Hvo leder min Gang?« synes det implicit, at mennesket ikke på egen hånd kan nå »Cherübers Rang«, men skal ledes/føres.

Guldberg har så indføjet en længere *arie* i seks strofer med et pastoralt islæt. Mønstret for enderimene er: ab, ab, cc. I arien går de førnævnte begreber frihed, fromhed og sandhed igen – og her med udstrakt brug af billeder fra naturen.

Første strofe i arien er en beskrivelse af en fugl, der om morgenen ved solopgang flyver mod himlen, nærmest beruset af frihedsfølelsen. Fuglen med dens udstrakte vinger giver konnotationer til Helligånden i form af en due, men er også et billede på, hvad troen gør ved mennesket, der netop gennem denne løftes op til Gud.

Dette eksemplificeres tydeligt i den anden strofe, hvor det nu er ånden, der hæves fra den »lave Müld« mod morgengryets »Göld«. Her gribes friheden (fra mørket) glad i »Straalernes blide Glands«, der bringer mindelser om kantatens første kor.

Den søgen efter Gud, som fremstilles i kantaten, repræsenterer en åndens stræben,³⁶ der i denne sammenhæng måske bedst kan beskrives med Martin Luthers egne ord fra 1517, i dennes refleksioner over Fadervor, hvor den katolske kirkes afladspraksis og anvendelse af rosenkranse med videre får et skud for boven: »... es were vyll besser / du betest eyn einiges Vater unnser / myt innerlicher hertzlicher begir«.³⁷ Det ville i stedet for alverdens afladsbreve altså være meget bedre, hvis man bad et enkelt Fadervor i inderligt, hjerteligt begær – den følelse, som Guldberg gerne vil fremhæve.

Luthers udtryk »begir« kan sidestilles med eros, den lidenskabelige længsel, der hos Platon i *Symposion*³⁸ bliver så facetteret beskrevet af symposiets forskellige deltagere. Her ophøjes dog mod symposiets slutning – og qua Sokrates' fortælling – kærligheden til visdom, der dermed overgår den kødelige kærlighed. Det evige triumfer det forgængelige.

Ved egen kraft og styrke formår mennesket ikke at finde himlen. Det har Guldberg allerede pointeret i duetten efter talen. Men dette bliver muligt ved det antændte lys. Hos Luther formuleres det sådan³⁹:

³⁶ Fil 3, 12-14.

³⁷ *Auslegung und Deutung des heyligen vater vnsers durch den Erwyrdigen vnd hochgelarten herren Martin Lutther/ ... zu Wittenbergk. Im. M.D. und xvii Jar gepredigeth/ ...*, Wittenberg 1518, s. 3-4 (upagineret). Digital version på: <https://www.digitale-sammlungen.de/>

³⁸ Her er anvendt: Platon: *Symposion*. Appendiks med ”hulelignelsen” fra Staten. Oversat og udgivet af Niels Henningsen, København 2000.

³⁹ Luther henviser til Joh 3, 13.

»... Nymant steiget auff in den hymmel dann alleyn der / der heraber gestiegen ist / der son des menschen ... auff seynem Rucke musse wir hynauffsteygen«. ⁴⁰ Luthers meget prosaiske beskrivelse kan her stå i morsom kontrast til Guldbergs poesi.

Solen har i den kristne tradition længe været brugt som Kristussymbol. Guldberg synes at bygge allegorisk videre på bl.a. den danske baroks anvendelse af solopgangen i en kristen diskurs, sådan som det især kendes fra Thomas Kingo (1634-1703), ⁴¹ der i øvrigt selv satte sine spor i det fynske som biskop fra 1677. Et eksempel er Kingos salme »Nu rinder solen op«, 1674. Her stiger sjælen op fra jordens bo i 1. strofe.

Den romantiske tanke, og velsagtens den danske natur specifikt, manifesterer sig hos Guldberg i den tredje strofe af arien, hvor fuglen sidder i det mod himlen aspirerende egetræs top og besynger skovens »höie Pragt«, men også Guds (»den Algodes«) magt.

Både fugle, dale og skove var før Guldberg også del af Hans Adolph Brorsons (1694-1764) repertoire, hvor naturens vidunder (som synekdoke for Guds kraft og herlighed) kommer til udtryk i salmen »Op, al den ting, som Gud har gjort«, 1734. ⁴² Skabelsens under er hos Brorson det væsentlige motiv, og Guldbergs kantate har, som tidligere nævnt, også denne tematik sammen med åbenbaringen. Det hyppigt skildrede lys er (også) skabelsens ⁴³ og åbenbaringens lys: »I ham var liv, og livet var menneskers lys. Og lyset skinner i mørket, og mørket greb det ikke«. ⁴⁴ Inden for kantatens forståelsesramme følger med lyset ⁴⁵ friheden: »I skal lære sandheden at kende, og sandheden skal gøre jer frie«. ⁴⁶

Endelig kan billedsproget hos Guldberg sammenlignes med N.F.S. Grundtvig (1783-1872), der foruden omfattende brug af solopgangen som symbol (se f.eks. »Morgenstund har Guld i Mund«, 1853) også bruger billedet med fuglen, der synger i skoven. ⁴⁷

I den fjerde strofe af Guldbergs arie er ånden/sjælen atter i centrum og beskrives som stigende op »fra Lilje-Hegn«, hvor liljen f.eks. både

⁴⁰ Luther 1518, s. 4 (upagineret).

⁴¹ Thomas Kingo: *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog* ..., 1699.

⁴² Jf. Sl 148. Se også: J. Baggesen: »Skabningens Halleluja. Hymne« *Minerva. Et Maanedsskrift* April 1797, s. 54-62; F.L.Æ. Kunzen: *Skabningens Halleluja: Hymne: opført i det musicalske Selskab Euterpes Concert d. 8. April 1797*.

⁴³ 1 Mos. Her er anvendt: <https://www.bibelselskabet.dk/brugbibelen/bibelenonline/>

⁴⁴ Joh 1, 4-5.

⁴⁵ Se også Joh. 8,12.

⁴⁶ Joh 8, 32.

⁴⁷ Guldberg har i 1817 sandsynligvis kendt til Grundtvigs »Dejlig er den himmel blå« 1810. Om Grundtvigs engagement i reformationsfejringen 1817, se Bach-Nielsen 2015, s. 148-150.

kan signalere uskyld og skønhed, men også være et dødssymbol.⁴⁸ I denne sammenhæng er der sandsynligvis tale om det sidste, idet ånden efter flagren og higen finder himlen og paradiset, hvor skaberen lovprises.

I den femte strofe af arien er forfatteren tilsyneladende tilbage i den rene naturidyl, men det kristne islæt anes i ordet »Rosen-Hæk«, der konnoterer den himmelske kærlighed.⁴⁹ På samme måde, som fuglen og dens sang bliver et udtryk for den protestantiske tro og en lovprisning/tiljubling, bliver strofens »glindsende Bæk« hos Guldberg et tilsvarende synæstetisk billede på kristendommen. Det sker med ordene »skjön i Sölvbækkens rene Klang gjentoner Fuglenes Sang«, hvor det visuelle forenes med det akustiske og det taktile. Ordet »sølvbæk« komplementerer fint adjektivet som udtryk for det ubesmittede, det rensende, ædle og sande.

Sjælens transition eller rejse fra det jordiske til det himmelske bliver i den sjette strofe til en sejlads »paa Sandheds Sö«, hvor rosen – den himmelske kærlighed »fra Saligheds Ö« – igen er med, og hvor de verdslige glæder kan lægges på hylden til fordel for »Viisdommens söde Lyd« (atter benytter Guldberg synæstetiske elementer til at fremhæve de store følelser).

Så bringes et *recitativ*, hvor enderimene er modelleret efter skemaet: aa, bb, cc. Sandheden giver i kantatens første kor friheden til at søge Jehovah på den »høie Viisdoms Throne«,⁵⁰ hvor Guldberg i det sidste recitativ får knyttet musernes verden sammen med Luthers lære og hans lysende eksempel i Nyborg lærde Skole (»Müusers höie Tempel«). Den lutherske tro bliver en forudsætning, ja en nødvendighed for at kunne virke i den lærde skole, hvor disciplene både har frihed og pligt til at kæmpe for sandheden.

Guldberg afkræver ungdommen at aflægge ed med henblik på at kæmpe for »Sandheds Rige«, hvorved idéerne fra kantatens første recitativ (der jo konstaterede, at overtro og vantro tidligere havde bredt sig) på sin vis tages op: Kristendommen i form af lutherdommen er noget, der kræver, at ingen viger, ligesom soldaterne på slagmarken med fanen højt hævet.

Fornemmes mon også her en nationalfølelse hos Guldberg i lyset af de krige, som danskerne på det tidspunkt slikkede sårene efter?

Kantaten afsluttes med et *kor*, der er en repetition af kantatens første kor. På den måde bindes elementerne För og Efter Talen sammen, og

48 Sml. <http://denstoredanske.dk/Symbolleksikon/Planter/lilje> (20.04.2019)

49 Sml. <http://denstoredanske.dk/Symbolleksikon/Planter/rose> (20.04.2019)

50 Sml. Visdommens Bog 9, 9-10

gentagelsen finder således også anvendelse på et makroniveau, dvs. i forhold til satserne.

En sammenligning med Guldbergs førnævnte sange fra 1836 og den her aktuelle kantate fra 1817 viser grundlæggende ligheder i opbygningen, men også væsensforskelle: Sangene er ligesom kantaten fremført henholdsvis før og efter en tale (ligeledes rektor Bjørns tale i 1836). Guldbergs anvendelse af kantatens udtryk i 1817 synes mere formel end betegnelsen sange, men det åndelige indhold er ikke meget anderledes. Man kan spørge, hvorfor der i 1817 var brug for en kantate, mens der i 1836 var brug for sange – når konceptet i forhold til fejringen må tænkes at være omtrent det samme. Det er ikke sikkert, at man på dette tidspunkt har skelnet skarpt mellem digterisk sang og kantater.⁵¹ Men kantatens tilknytning til lutherdommens musikkultur – og den i 1817 dikterede anvendelse af genren fra allerhøjeste sted – bevirker, at man i dag kan glæde sig over dette stykke tidstypiske skolepoesi.

Teksten (Guldbergs ortografi er bibeholdt):

Cantate
Ved
Reformationsfestens Höitideligholdelse
paa Nyborgs lærde Skole d. 1. Novemb:
1817

forfattet af
E. C. Guldberg

För Talen.
Chor.

Dü, som over Stjerner's Zone
har din höie Viisdoms Throne!
Du, som farer gjennem Sky,
nū i Lŷn og Tordengnŷ,
nu i Solens gyldne Straaler,
som ei Stövets Öie taaler!
Sandheds Lys, o Jehovah!
gav dü os: Hallelujah!

51 Jf. Bach-Nielsen 2015, s. 119 – om Høegh-Guldberg og F. Kuhlaus kompositioner.

Recitativ.

Her var en Tid, da Lÿset brændte mat,
 da Overtro og Vantro havde bredet
 paa Mandens Veie Göglelÿs og Nat;
 men Herren böd – og Mulmet var adspredet.
 Hans milde Sol i Öst oprandt –
 og Nattens Blændværk brat forsvandt.
 I trende Secler Naadens Sol
 har kastet Glands fra Pol til Pol.

Douetto.

Priis være Lÿther, Lÿsets Forsvarer!
 Priser ham, Jordens oplÿste Skarer!
 Föler hans liflige Ord!
 Slÿnger Evighedskrands om hans Minde!
 Fölger hans straalende Spor,
 at I Salighedspalmen kan vinde!

Chor.

O Kjærlighedens, Lÿsets Fader!
 Beskjerm din Straale i vort Brÿst,
 at den os ei i Mÿlm forlader!
 Den fÿlde os med himmelsk Lÿst,
 opflamme Kraften i vor Sjæl,
 og lÿse os til Dÿdens Væld!

Efter Talen.

Douetto.

Hvad hæver min Aand?
 Hvo brÿder de jordiske Baand?
 Hvo rækker i funkklende Glands
 mig Jordlivets skjønneste Krands?
 O Frihed! den herlige Vælde,
 som bortflötter Fjelde.

Hvad lütrrer min Sjæl?
 Hvo skjænker den Himmerigs Held?
 Hvo öser i bankende Brüst
 Haab, Taalmod og södeste Tröst?
 O Fromhed! din salige Stemme,
 som Engle fornemme.

Hvo leder min Gang?
 tilsmiler mig Cherübers Rang?
 Hvo drager mod Mörket i Slag
 og lüer i Seierens Flag?
 O Sandhed! din himmelske Flamme,
 for Evig den Samme.

Aria.

Füglen sig svinger
 ved Morgengrö
 paa üdstrakte Vinger
 mod rödmende Skö;
 höit af Frihedens söde Lüst
 svülmer det dunede Brüst.

Aanden sig hæver
 fra lave Müld,
 og dristigen svæver
 mod Morgenröds Güld;
 fro i Straalernes blide Glands
 griber den Frihedens Krands.

Egen sig sköder
 fra Dalen op,
 og Füglen sig fröder
 i hvælvede Top;
 sjünger Skovenes höie Pragt,
 sjünger den Algodes Magt.

Aanden opstiger
 fra Lilje-Hegn,
 og flagrer og higer
 mod Himmelens Ægn;
 høit i Fromhedens Paradiis
 jübler den Skaberens Priis.

Lövfulde Rader
 paa Rosen-Hæk
 sig speiler og bader
 i glindsende Bæk;
 skjön i Sölvbækkens rene Klang
 gjentoner Fuglenes Sang.

Aanden üdseiler
 paa Sandheds Sö,
 hvor Rosen sig speiler
 fra Saligheds Ö;
 og ved Viisdommens söde Lüd
 glemmer den jordiske Früd.

Recitativ.

Her i Müsers höie Tempel
 skinne, Lüther! dit Exempel!
 Sandheds fanen i din Haand
 vinke høit den ünge Aand!
 Sværger Alle! Ingen vige!
 Kjæmper froe for Sandheds Rige!

Chor.

Du som over Stjerner's Zone
 har din höie Viisdoms Throne!
 Du, som farer gjennem Skü,
 nü i Lyn og Tordengnü,
 nu i Solens göldne Straaler,
 som ei Stövets Öie taaler!
 Sandheds Lüs, o Jehovah!
 gav dü os: Hallelujah.

Summary

School-master Guldbergs's Cantata. The celebration af the Reformation at the Grammar School of Nyborg.

The large-scale tricentennial celebrations in 1817 of the Lutheran Reformation produced among other things a vast number of cantatas. With an example from the high school in Nyborg, passed down in the Diocese Library of Funen (at present a special collection in the University Library of Southern Denmark), the author, Eggert Christian Guldberg, proves to have contributed to the commemoration in his part of Denmark. This article seeks to put both the cantata (unprinted to this point) and its author in a historical and substantive context.